

DR. JOSIP SMOĐLAKA

O RAZMEJITVI
MED JUGOSLAVIJO
IN ITALIJO

Prevedeno
iz „Nove Jugoslavije“ št. 7—10, junij—julij

□

1944

DR. JOSIP SMODLAKA

**O RAZMEJITVI
MED
JUGOSLAVIJO IN ITALIJO**

Prevedeno

iz „Nove Jugoslavije“ št. 7—10, junij—julij

1944

Tiskala „Partizanska tiskarna“

O razmejitvi med Jugoslavijo in Italijo

Po prvi svetovni vojni je Italija z oboroženo silo zasedla velik del južnoslovanskega narodnega ozemlja, namreč ves primorski pas od Triglava in ustja Soče do Snežnika in Bakerskega zaliva, ter severno Dalmacijo od Velebita do izvira Cetine in rta Planke, obenem z vsemi kvarnerskimi otoki in z največjim delom dalmatinskih. Italija si je hotela prisvojiti te kraje, daši je tamkaj velika večina prebivalstva južnoslovanskega rodu in jezika. Svojo pravico na te naše pokrajine je Italija utemeljevala z londonskim paktom od 26. aprila 1915, s katerim so ji bile Velika Britanija, Francija in carska Rusija obljubile ta del naše domovine kot nagrado za njen vstop v vojno proti Nemčiji in Avstroogrski.

Zastopništvo Jugoslavije na mirovni konferenci v Parizu, kateremu sem tudi jaz pripadal kot opolno-močni delegat, se je borilo vse leto 1919 proti zahtevi Italije, da bi bila odobrena njena aneksija omenjenih naših krajev. V tem boju je bila naš edini zaveznik Amerika, prav za prav njen predsednik Woodrow Wilson. Kakor hitro je Wilson zaradi sovražnega zadržanja ameriškega senata nasproti njemu izgubil odločilni vpliv na mirovni konferenci, smo se znašli osamljeni in pred odločitvijo, ali da vztrajamo v boju za našo pravico,

najsi brez zaveznikov, (kot je to storila mala Litva za Vilno), ali pa da popustimo pred močnejšim tekmecem. Jaz sem bil za nadaljevanje boja, ko pa sem opazil, da naši službeni krogi očitno nagibajo k popuščanju, sem podal v začetku leta 1920 ostavko na svoje mesto delegata.

Nekaj mesecev po tem je sledila od strani naših vlastodržcev tudi formalna odpoved največjemu delu spornih ozemelj. V malem mestu Rapallu pri Genovi je bila 12. novembra 1920 sklenjena pogodba, s katero je kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev priznala suvereniteto Italije nad vso primorsko Slovenijo, nad dobršnim delom Kranjske, skoraj celo Istro, nad mestom Zadrom z njegovo bližnjo okolico, vsemi kvarnerskimi otoki razen Krka in dalmatinskimi otoki Lastovom, Sušcem in Palagružem. Ostanek Dalmacije in droben košček Istre sta ostala Jugoslaviji. Na dotični konferenci sta imela na italijanski strani glavno besedo tedanji zunanji minister, današnji minister brez listnice, grof Sforza ter današnji predsednik italijanske vlade Bonomi, na jugoslovanski strani pa dr. Trumbič, naš tedanji zunanji minister, in dr. Vesnič, poslanik v Parizu, ki sta danes oba že mrtva.

S to pogodbo ni doletela našega naroda samo velika izguba ozemlja, marveč mu je bil zadan še težji udarec s tem, ker ni bila dogovorjena nikakršna obramba za naš živelj, ki je ostal pod Italijo, dočim so neznatne italijanske manjšine v Dalmaciji dobile privilegije, ki so jim dajali več pravice kot pa jugoslovanskim državljanom.

Po rapallski pogodbi Reka (Fiume) ni pripadla Italiji, marveč je imela postati svobodno mesto ali

neodvisna država. Reka pa ni nikoli dobila tega neodvisnega položaja, ker ji je pesnik-avanturist D'Annunzio s svojimi „legionarji“, (ki so bili dejansko italijanski vojaki), s silo vrnil svojo oblast. Ko je nato poglavar reške državnice Zannella hotel s svojo policijo vreči D'Annunzija iz Reke, je italijanska bojna ladja, ki je bila zasidrana v reški luki, s topovskimi streli razgnala malo reško vojsko. Tako je oborožena sila kraljevine Italije odpravila samostojnost Reke in zagospodovala nad mestom, kateremu je bila italijanska vlada garantirala neodvisnost z mednarodno pogodbo.

Nasilni značaj italijanske okupacije Reke je trajal do leta 1924. Dne 25. januarja tega leta je bila sklenjena v Rimu takozvana pogodba o italijansko-jugoslovanskem prijateljstvu, s katero sta Nikola Pašić in Momčilo Ninčić priznala Mussoliniju neomejeno italijansko suvereniteto nad Reko.

Po tem drugem Rapallu je bilo sedaj skupaj okrog 650.000 južnih Slovanov (Slovencev in Hrvatov) pod oblastjo italijanske države, ki se je od vsega začetka z vso silo lotila njihovega raznarodovanja. Z nobeno drugo narodno manjšino v Evropi se ni postopalo tako nasilno kot s temi Slovani v Italiji. Njihov jezik je bil v kratkem času popolnoma izrinjen iz državnih uradov, sodišč, občin in šol ter celo iz cerkve; s težkimi grožnjami se je poskušalo prepovedati njegovo uporabo tudi v zasebnem življenju; po vrsti so bile uničene vse do zadnje vse slovenske in hrvatske prosvetne in gospodarske ustanove: prepovedana je bila slovenska pesem ter sleherni družabni in zabavni sestanki Slovanov; krateno jim je bilo dovoljenje za izdajanje hrvatskih in slovenskih časopisov ter pre-

prečevano branje knjig v materinem jeziku; kaznovano je bilo dajanje slovanskih krstnih imen slovanskim otrokom; končno so bili s silo vrinjeni tiscčerim hrvatskim in slovenskim rodbinam italijanski priimki, da bi na ta način postali Italijani. S takšnimi sredstvi in še hujšimi, (kot je bilo pretepanje, nekaznovani požig Narodnega doma v Trstu in druga nasilja), je vse-mogočna državna oblast Italije stremela za tem, in to še pred fašizmom, da čimprej izbriše zadnjo sled slovanstva v teh naših krajih. Po prihodu Mussolinija na oblast so bile sistematsko uporabljane proti slovanskim domoljubom, ki se niso hoteli izneveriti svojemu narodu, najkrutejše kazni. Mnogi izmed njih so bili zaprti, mučeni v zaporih in od „izrednih sodišč“ obsojeni na lažjo ali težjo ječo ali pa na smrt.

V teku sedanje vojne so Italijani s podobnimi metodami, a še krutejšimi sredstvi (kot streljanjem talcev, z gladovanjem v koncentracijskih taboriščih ter uničevanjem celih naselbin) poskušali raznaroditi še en milijon južnih Slovanov v krajih, ki jih je Italija proti vsakemu mednarodnemu pravu in običaju še za časa vojne samolastno anektirala, to je v velikih delih Kranjske, Hrvatskega Primorja, Dalmacije in Boke, kakor tudi v Črni gori.

Nasilno in naravnost nečloveško postopanje službene Italije z njenimi slovanskimi podaniki je že davno znano vsej Evropi po poročilih, podanih na mednarodnih sestankih narodnih manjšin, in po pritožbah, ki so bile pošiljane Društvu narodov. Cetudi to, kar sem dosedaj navedel, ni v neposredni zvezi z vprašanjem, s katerim se pečamo, je važno in nujno potrebno tam kjer gre za bodočnost strpinčenega prebivalstva, imeti

stalno pred očmi, kako je Italija — najprej „liberalna“ potem pa fašistična Italija — skozi dobo celega človeškega pokolenja postopala s svojimi državljanji slovenske in hrvaške narodnosti.

To resnično mučeništvo južnih Slovanov pod Italijo je trajalo polnih 25 let, ne da bi se v vsem tem času proti takšnemu, do tedaj še nevidenemu nasilju, dvignil, kolikor vemo, niti en sam italijanski glas, niti iz Italije niti iz svobodnega inozemstva. Tudi to je treba vedeti in si zapomniti.

Šele, ko je bila Italija poražena v vojni in mora trpeti za svojo vojno krivdo, se začenjajo Italijani spominjati, da imajo razen vojnega dolga na svoji vzhodni meji še neki neurejeni račun z južnimi Slovani, za katerega bodo morali odgovarjati pred svetom.

Z oprijemljivim namenom, da obrnejo svetovno javno mnenje sebi v prid, je bil z njihove avtoritativne strani načet razgovor o bodoči razmejitvi z Jugoslavijo.

Prvi se je oglasil v tisku znani italijanski socialno demokratski prvak. G. Gaetano Salvemini, ki prebiva že dvajset let v Ameriki, kjer je postal državljani Zedinjenih Držav, — za njim pa stari italijanski diplomat in sedanji aktivni minister grof Carlo Sforza, ki je pravtako živel v Ameriki vse do nedavnega.

G. Salvemini nam je ostal v dobrem spominu še iz časa po pretekli svetovni vojni, ker je bil on edini italijanski politik, ki je imel pogum javno izreči, da nima Italija nobene pravice na Dalmacijo in Reko. Ampak tudi on je soglašal s tedanjo aneksijo primorske Slovenije in Istre Italiji, dasi je moral vedeti, da predstavlja v teh krajih večino domačega prebivalstva južni Slovani.

Danes je g. Salvemini popravil svoje stališče v tem pogledu, vendar samo deloma. Svoje mnenje o izravnavi mejnega spora med Italijo in Jugoslavijo je obrazložil v knjigi „What to do with Italy“, ki jo je pred kratkim napisal skupaj z Geomeom La Plana ter izdal v New Yorku (v založbi Duell, Sloan and Pierce.) Na 209. strani tega dela pravi: „Vsak Italijan, ki ni zaslepljen po aneksionistični nacionalistični poželjivosti, ki nima ničesar skupnega z narodno zavestjo, mora priznati, da živi na vzhodu od Gorice in Trsta in na vzhodu od Istre“ (torej od Istre v ožjem smislu, na drugo stran Učke?) „to je na drugi strani Trnovskega gozda in Monti dell' Avena“ (Nanosa in Učke?) „kompaktno slovensko prebivalstvo, ki ga predstavlja približno 250.000 Slovanov. Ti imajo pravico odcepiti se od Italije in se zediniti z Jugoslavijo: to ni italijansko narodno ozemlje, ampak slovasko narodno ozemlje.“ Dasi nova mejna črta, ki si jo Salvemini s temi besedami zamišlja, ni jasno označena, je gornji tekst v zvezi s številko 250.000 Slovanov tolmačiti tako, da bi se imeli pripojiti Jugoslaviji poleg dela Kranjske, ki ga je bila Italija anektirala, in majhnega dela Istre onstran Učke (tako zvane Liburnije) z Reko, Zadrom in Lastovom verjetno tudi severna polovica Soške doline in vsi kvarnerski otoki. Za ostali del „Julijske Benečije“,* kjer se po G. Salveminiju nahaja 400.000 južnih Slovanov in prav toliko Italijanov,

* Tako so italijanski iredentisti, za njimi pa tudi službena Italija imenovali Slovensko Primorje in Istro. Po tem tujem propagandističnem izrazu so naši ljudje ustvarili ime „Julijska Krajina“, dasi bi po mojem mnenju bolj odgovarjalo duhu ljudskega jezika

ne pravi izrecno, da bi moral ostati pod italijansko suvereniteto, vendar to jasno izbaja iz vsega dotičnega poglavja, ki obsega strani 209 do 211 omenjene knjige. Očividno je, da bi takšna nova politična meja, če bi imela presekat Sočo na polovici njenega toka, nikaikor ne bila prirodna meja. Takšna meja ne bi bila upravičena niti z etnografskega stališča, ker imajo na ozemlju od Gorice do Učke, ki bi ostalo sporno med Jugoslavijo in Italijo, južni Slovani večino prebivalstva. Ko se namreč oddeli Furlanska nižina na področju Gradiške, ki je mi ne zahtevamo za Jugoslavijo, in ko se odbije število novejših južno-italijanskih priseljencev (tako zvanih Meridionalov) v Trstu, skupno število domačinov italijanskega jezika komaj doseže 300.000 nasproti 400.000 južnim Slovanom, po Salveminiju. Ker več kot polovica od omenjenih 300.000 Italijanov prebiva v mestu Trstu, pridejo na ozemlju izven Trsta na enega Italijana za gotovo trije Slovani. Če se temu pridoda tudi Trst, so spet Slovani v znatni večini.

Zato bi tudi v primeru, če bi vsi Italijani teh pokrajin hoteli ostati pod suvereniteto Italije, (kar je zelo dvomljivo,) vendar ker so pač manjšina prebivalstva, z demokratskega stališča pravice o narodni samoodločbi ne bi mogla biti opravičena teza Salveminija, da bi moralo to ozemlje pripadati Italiji.

Pri iskanju izhoda iz takšne za Italijane zelo neugodne situacije, je očividno pri g. Salveminiju na-

ter stvarnosti ime „Primorska Krajina.“ „Krajina“, kot znano, pomeni doželo ob meji. Pri nas je več pokrajin, ki se tako imenujejo. Od drugih naših „Krajin“ bi se ta jasno razlikovala s svojim pridevkom „Primorska.“

stal boj na eni strani med demokratom in poštenim človekom, kar v resnici je, ter na drugi strani italijanskim domoljubom, ki mu krvavi srce ob misli, da Trst in Istra ne bi več pripadali Italiji. V tem duševnem spopadu se zdi, da je glas krvi zadušil glas pravice. Vendar samo za kratek čas, ker takoj za tem ponuja g. Salvemini za umiritev svoje vesti Slovanom svoje zmanjšane Julijske Benečije vsa mogoča jamstva za svobodno, nemeteno uporabo slovenskega in hrvaškega jezika v občinah in šolah.

Namen Salveminijev je plemenit, vendar ponujena zaščita manjšin ne bi ublažila gospodarske škode, ki bi jo trpeli dotični kraji, ako bi bili v državnem življenju, zlasti v prometu in trgovini privezani na Italijo. Najslabša stran Salveminijeve zamisli in sploh vsakega italijanskega aneksionističnega načrta leži v tem, da ne računajo z dejstvom, da je Primorska ali Julijska Krajina v zemljepisnem, gospodarskem in zlasti prometnem pogledu organski sestavni del južno-slovanskega ozemlja. Ti kraji se lahko samo umetno spojijo z Italijo, in to samo za ceno ekonomskega zastoja, kot je to popolnoma jasno pokazalo nazadovanje trgovine in blagostanja v Trstu in na Reki pod Italijo, ko sta bili ti dve mesti odsekani od svojega naravnega zaledja.

Kar se tiče Salveminijevega predloga, da se v Primorski Krajini prebivalstvo grupira v dve nacionalni kuriji, ki bi omogočili vsaki od obeh narodnosti krajevno samoupravo ter uporabo ljudskega jezika v občinski upravi in v šoli, to pač je samo eden od načinov, s katerim naj bi bile zaščitene jezikovne pravice manjšin. Jugoslovani niso nikdar vršili nasilnega razna-

redovanja. Jugoslovanska država je celo pod starim reakcionarnim režimom vzdrževala ob svojih stroških mnogo stotin nemških, madžarskih in drugih manjšinskih šol, dočim je Italija v istem času ukinjala še poslednje francoske šole v pokrajini Aosta. V novi demokratični Jugoslaviji je zagotovljena narodnim manjšinam, tudi brez internacionalnega nadzorstva, nemotena uporaba njihovega jezika v javnem življenju in v šoli. Če pa bodo v tej smeri ustanovljene kake garancije v Evropi, se jim bo Jugoslavije rada podvrgla, seveda pod pogojem, da tudi druge države sprejmejo iste obveznosti. Kajti ne sme se ponoviti, da bi bili južni Slovani, kjer so v manjšini, oropani vseh narodnih pravic — kot je to bilo v Italiji — da pa bi drugojezične manjšine v Jugoslaviji uživale ne samo široke pravice, marveč celo posebne privilegije, kot so jih uživali v Dalmaciji.

Demokratska ureditev nove Jugoslavije predvideva pravtako občinske samouprave, ki bodo že same po sebi omogočile manjšinskemu življu, tam kjer je v večini ali v znatnejšem številu, da da prostor svojemu jeziku v javni upravi in prosvetnih ustanovah. To zlasti velja za obe veliki mesti Trst in Reko, katerima mora biti vrnjena municipalna avtonomija, ki jima je bila odvzeta od Italije. Istočasno — da se povrnemo na gospodarski vidik — bo Jugoslavija vzpostavila prekinjeno organsko zvezo teh mest z njihovim zaledjem, od katere zavisi njihovo gospodarsko uspevanje. Ker jim Italija tega ne more dati ampak samo Jugoslavija, ima ideja pripojitve spornega, jezikovno mešanega področja k Jugoslaviji pristaše tudi med prebivalstvom italijanskega jezika. Tako je italijanska manj-

šina že zastopana po svojih pripadnikih v našem Pokrajinskem narodno osvobodilnem odboru za Istro. To nas spominja na leto 1918 ko je po zlomu Avstrije neki italijanski intelektualec iz Istre prišel k našemu Narodnemu Veću v Zagreb kot odposlanec tako zvanih „bumbarov“ (italijanskih kmetov v jugozapadni Istri), ter v njihovem imenu prosil, da jim pošljemo oboroženo pomoč, da bi se mogli upreti okupaciji od strani Italije, ker so želeli, da se njihova pokrajina obenem z vso ostalo Istro priključi Jugoslaviji. Spominjamo se tudi, kako so pomorski krogi v Trstu, ki so jih vodile iste težnje, željno pričakovali jugoslovansko vojsko v začetku meseca novembra 1918, ker so predvidevali, da bo zadela Trst v gospodarskem pogledu težka škoda, če pride pod Italijo. Če gledamo na stvar z vidika ekonomskih interesov, ki jih ni podcenjevati, lahko z veliko gotovostjo predvidevamo, da bi v primeru če bi bilo sploh še treba, da prebivalstvo tako zvane Julijske Benečije odloči o svoji bodoči državni pripadnosti, Jugoslavija poleg glasov južnoslovanske večine prebivalstva, — ki se je že izjavila v plebiscitu krvi — gotovo dobila v nekaterih krajih tudi mnogo italijanskih glasov, v nekaterih krajih pa prav lahko tudi večino teh glasov. Pripojitev Trsta, Gorice in zapadnih mest Istre Jugoslaviji, v kateri bi mogli njihovi italijanski prebivalci svobodno gojiti svoj jezik, poleg tega pa bi bolje živeli kot pod Italijo, — ne bi bila nikakršna narodna nesreča za Italijo. Nasprotno bi Italijani lahko z zadovoljnostjo gledali na te svoje dobro situirane brate, tako kot danes brez grenkobe gledajo na svoje sonarodnjake v Švici, ki so zadovoljni s svojim položajem ter ne

hrepene za političnim zedinjenjem z matično deželo. Prepričan sem, da je mnogo treznih Italijanov, ki tako pojmujejo vprašanje Trsta in Istre.

Ugledni italijanski diplomat grof Sforza je ob treh prilikah izpovedal pred širšo javnostjo svoje misli o potrebi nekih teritorialnih odpovedi, ki se jim sedaj po porazu Italija ne more ogniti. V dveh od teh izjav je g. Sforza posebej govoril o ureditvi mej z Jugoslavijo, — kot si jo on zamišlja. Grof Sforza, to je treba priznati, ni nikoli štedil z lepimi besedami na naslov južnih Slovanov ter je stalno naglašal, kako je zmeraj deloval za prijateljske odnose med Italijo in Jugoslavijo. Samo nam so se zdeli ti prijateljski nameni zmeraj nekoliko čudni, ko smo se spominjali, kako je g. Sforza pisal, da je zdrava podlaga za prijateljstvo z Jugoslavijo postavljena z rapalsko pogodbo. Tem težje razumemo prijateljske namene g. Sforze, ker je prav on v Rapallu predvsem delal na to in tudi dosegel, da sta bili dve tretjini milijona Jugoslovancev odcepljeni od domovine in podvrženi tuji nasilni vladavini. Tudi sedaj, ko piše o razmejitvi, se g. Sforza izraža zelo ljubeznivo o Jugoslaviji, vendar nam, kot bomo videli, ponuja razen besedi zelo malo, prav za prav ničesar, kar bi moglo popraviti težko krivico, ki je bila povzročena našemu narodu z njegovim sodelovanjem.

Prva izjava g. Sforze o povrnitvi teritorialnih pridobitev Italije je izšla v nekem intervjuvu v časopisu „United Nations“ od 1. avgusta 1943. Tamkaj je rekel: „Ako govorimo o nacionalni celokupnosti Italije, priznavam, da Dodekanez“ (grški otoki v Egejskem morju, ki si jih je Italija prisvojila) „ni nikdar tvoril sestavnega dela našega ozemlja... svobodna Italija bo jutri

z radostjo vrnila Dodekanez grškemu narodu." O vrnitvi kakršnegakoli dela našega narodnega ozemlja ni ob tej priliki izrekel niti besede. Nad tem se je toliko začudil angleški publicist Ivor Thomas, ki sicer pogosto citira g. Sforzo in mu rad v mnogočem pritrjuje, da je ob priliki nevedbe njegovih gornjih besedi v nekem svojem članku v „Contemporary Review“ dodal naslednjo svojo pripombo: „Ko se bodo vračale fašistične pridobitve, bo treba tudi Reko vrniti Jugoslaviji.“ Mimogrede je britanski novinar spomnil grofa Sforzo, da on v Rapallu ni zahteval, da bi Reka pripadla Italiji.

Zdi se, da je ta prijateljska opomba g. Thomasa pripravila g. Sforzo k temu, da se je v svoji drugi izjavi spomnil mesta Reke. To pot v nekem svojem članku, ki je izšel v lanskem oktobrskem zvezku časopisa „Foreign Affairs“, v francoskem prevodu pa v „Les Documents de la Quinzaine“ od 15. januarja 1944. Tam prihaja s čisto posebnim predlogom: „Italija ter Jugoslavija bi lahko ponudile novemu Društvu narodov Reko in del njene okolice, ki je potrebna za osnovanje njene suverenitete. Italija ter Jugoslavija bi s tem žrtvovali nekaj svojega ozemlja in nekaj svojih zahtev, obenem pa bi dosegle neocenljivo moralno korist. Društvo narodov pa bi se znašlo v idealnem položaju med latinskim in slovanskim svetom, s tem, da bi imelo zase eno od najboljših morskih pristanišč na svetu!“ Niti to pot ne smatra g. Sforza za potrebno, da bi bilo treba napraviti kako teritorialno koncesijo Jugoslaviji, ampak ji v nadomestilo za to blagohotno ponuja zvezo, in to ne samo z Italijo, marveč tudi s Francosko(!), upajoč, da bi tedaj (to so njegove besede)

„vprašanje razmejitve, ki ga postavljajo v ospredje neki zaostali jugoslovanski časniki, izgubilo velik del svoje ostrine“.

Tretjič je spregovoril g. Sforza o isti stvari v mesecu marcu t.l. in sicer v nekem intervjuju v „New York Timesu“. Tam še enkrat ponavlja svoj priljubljeni predlog, da naj se Reka dodeli Društvu narodov. Novo je v tej zadnji izjavi samo to, da bi se imela Italija odpovedati suvereniteti nad mestom Zadrom, vendar tudi tako, da to mesto ne bi prišlo pod neomejeno suvereniteto Jugoslavije, ampak da bi se imela najti neka kompromisna rešitev. Spričo tega ostaja g. Sforza pri tem, da ni treba vrniti Jugoslaviji v njeno suvereno oblast niti ene same pedi narodnega ozemlja, ki ji je bilo odyzeto pod pritiskom močnejše sile. Res je, on dodaja, da bi imeli pripasti Jugoslaviji Dalmacija in Crna gora, vendar naj nam bo dovoljeno reči, da je ta ponudba pravitako resna, kot če bi mi ponujali Italiji, da si priključi Sicilijo in Sardinijo.

Po vsem tem se zdi, kot da je za g. Sforzo zaman poteklo 25 usodepolnih let v odnošajih med Italijo in južnimi Slovani. Kot se vidi iz omenjenih njegovih izjav stoji on še vedno na tem, kar je bilo napravljeno v Rapallu. Kemaj dovoljuje eno samo drobno spremembo, in to v pogledu Zadra. Vendar dejansko tudi v tej točki ostaja dosleden Rapallu. Kajti, kot sam pripoveduje v svojih spominih, je bil, kar se tiče Zadra, v Rapallu pripravljen popustiti Jugoslaviji, ker je bil k temu pooblaščen od svoje vlade. Zadar bi bil tedaj pripadel Jugoslaviji, ako bi bila Trumbić in Vesnić v zastopanju svojega stališča pokazala enako trdovratnost kot pa Sforza in z njim vred Bonomi, današnji pred-

sednik italijanske vlade, ki je zaradi svojega trdnega odločnega zadržanja v vprašanju Zadra dobil najvišje italijansko odlikovanje. Toda treba je priznati, da je bilo italijanskim delegatom lahko kazati nepopustljivost, ker so vedeli (spricho izdaje tajnih navodil naše delegacije), da je bila Pašičeva vlada pripravljena odpovedati se Zadru, dočim našim zastopnikom ni bilo znano, da je italijanski ministrski predsednik Giolitti dal enake instrukcije svojim delegatom.

Naravnost slep je kdor ne vidi, da so se v Evropi razmere povsem spremenile od tistikrat ko je morala Jugoslavija pod diktatom močnejših sil pristati na amputacijo svojega narodnega telesa. Razmejitev med nami in Italijo bo izvedena v popolnoma novih razmerah. Ne velja več londonski pakt, v katerem se je nekoč trgovalo s stotisoči Slovanov kot z nemo živino. Dočim so bile tedaj velikim zmagovitim silam roke zvezane proti njihovi zaveznici Italiji, se bodo to pot znašli ob strani svobodne zmagovite Jugoslavije naši veliki zavezniki Sovjetska Rusija, Velika Britanija in Zedinjene države Amerike, ki so v Atlantski karti in v Teheranskem paktu priznali vsakemu narodu pravico na svobodo in samoodločbo. Italija pa sedaj ni zmagovalka in ne more nastopati kot upnica, niti ne na podlagi nemoralnega pakta, marveč ona prihaja kot krivec in dolžnik pred sodišče svetovne pravice. Ko so se štiri velike zmagovite sile odpovedale vsaki aneksiji zase, se Italija ne more nadejati, da ji bo dovoljeno po tej vojni znova si prisvojiti tuje narodno ozemlje. Kot smo videli, tudi najuglednejši predstavnik italijanske demokracije g. Salvemini javno izpoveduje, da tako zvana Julijska Benečija ni italijansko nacional-

no ozemlje. Temu je treba dodati, da je Italija v teku vojne izgubila to pokrajino, ker je bila italijanska vojska primorana, da jo izprazni.

Tako kot danes stoje stvari, bi mogla Italija, ako bi hotela znova spraviti pod svoje podaništvo 650.000 južnih Slovanov tako zvane Julijske Benečije, doseči to samo z oboroženo silo in bi morala za to zabresti v novo vojno. Take vojne si Jugoslavija ne želi in ne grozi z njo, vendar bi bila za Italijo neizbežna, ker četudi bi Jugoslavija zmogla ostati pri tem prekrižanih rok, bi se Italiji postavili po robu z orožjem v roki njeni bivši podaniki. Tako kot oni sedaj junaško odbijajo nemškega napadalca, tako bi jutri pobijali italijansko invazijo, če bi prišlo do nje.

Italija je za vedno izpodkopala svojo oblast v teh krajih najbolj s svojim lastnim postopanjem nasproti Slovanom v Primorju in Istri. Naj Italijani ne goje varljivih iluzij. Južni Slovani, ki so pod Italijo pretrpeli veliko večje in brez primere težje preganjanje, kot pa so ga pretrpeli Italijani v vsem času avstrijskega gospodstva, so odločeni, da prej poginejo do poslednjega, kot pa da bi padli v novo italijansko suženjstvo.

Ko Italija ni držala obljub, ki jih je iz ust svojih najvišjih predstavnikov dala svojim novim slovenskim podnikom po aneksiji Julijske Krajine, so ti južni Slovani izgubili vsako vero v obljube, od kakršnekoli strani bi tudi prihajale.

Med Italijo in med tem neusmiljeno preganjanim slovenskim prebivalstvom stojijo sence narodnih mučenikov, streljanih v hrbet, ki ne dopuščajo mira med

obema narodoma, dokler se Italija ne umakne na svoje narodno ozemlje.

Predpogoj za trajen mir je, da se med obema državama potegne pravična meja, ki bo ustrezala prirodnim in narodnostnim razmeram kot tudi gospodarskim koristim prebivalstva, in kar je važnejše od vsega drugega, — pravtako volji večine prebivalstva. Tem zahtevam ustreza edino mejna črta, ki drži od najsevernejše točke Jadranskega morja, od tam kjer se stika Balkanski polotok z Apeninskim, ter pomikajoč se dalje proti severu pušča Jugoslaviji dolino Soče, brez Furlanske nižine. Priroda je tukaj jasno oddelila dva naroda drugega od drugega kot malokje. Vzdolž vse vzhodne meje Italije, od Karnskih alp do morja, drži furlanski element, ta verna predstraža Italije, vse nižine do samih podnožij hribov, dočim so hriboviti kraji naseljeni od Slovencev. Vzhodno od te prirodne in obenem jezikovne meje se nahajajo, kot je splošno znano, samo posamezne osamljene skupine prebivalstva, ki govorijo italijanski jezik. Tako ni niti enega italijanskega kraja na poti od Gorice do Trsta, niti med Trstom in Reko, niti na poti med Trstom in Puljem.

Ko se zagotovi italijanskim jezikovnim otokom na južnoslovanskem narodnem ozemlju pravica rabe njihovega jezika v javni upravi in šoli, katera je po zakonih nove Jugoslavije priznana vsem manjšinskim skupinam, — bodo vsi ostali interesi italijanske manjšine v Jugoslaviji našli popolnejšo zadovoljitev v sestavu južnoslovanske države kot pa v državni zvezi z Italijo.

Za istrska mesteca z italijanskim prebivalstvom

se vsi zlagajo s tem, da so njihovi gospodarski interesi nerazdružljivo zvezani z njihovim slovanskim zaledjem. Ako se, kot misli sam Salvemini, ne morejo ločiti od svoje slovanske okolice, bo vsak smatral za pravičnejše, da pripadejo Jugoslaviji kot del nerazdeljive Istre, v kateri je južnoslovansko prebivalstvo po številu dvakrat močnejše od italijanskega, — da niti ne poudarjamo pri tem, kako se iz tega južnoslovanskega življa stalno izpopolnjujejo demografske praznine, ki nastajajo v dotičnih mestih.

Enako je neločljiva in stoletna zveza mesta Gorice z dolino srednje in zgornje Soče ter z dolino Vipave in z Goriškim Krasom. Ti slovenski predeli tvorijo skupaj z mestom zgodovinsko pokrajino, znano pod imenom Goriške grofije, dočim ima nižina ob dolnji Soči, v kateri živi furlanska veja italijanskega naroda, in ki je imenovana Gradiščanska pokrajina, svoje središče v mestecu istega imena, (ki se po slovensko imenuje Gradišče.) Goriška pokrajina je ena izmed narodno najbolj homogenih pokrajin. V njej ni niti ene italijanske naselbine, vse so, razen mesta Gorice, popolnoma slovenske. Tudi v sami Gorici se govori poleg italijanskega tudi slovenski, in to v zelo močnem razmerju. Po službeni avstrijski statistiki je bilo v Gorici l. 1910. skoraj 50 odstotkov državljanov slovenskega jezika, slovenske krvi pa zagotovo tudi več, kot pričajo rodbinska imena s slovenskim korenem. V vsej Goriški škofiji, skupaj z mestom Gorico, je število Slovencev desetkrat večje od števila Italijanov. Ako se Gorica, v čemer se vsi strinjajo, ne more oddeliti od svoje pokrajine, tedaj vsi razlogi govorijo za to, da mora pripasti Sloveniji, to je Jugoslaviji.

Gorica je od nekdaj tudi bila slovenska, kakor kaže že njeno slovensko ime, ki po svojem pomenu ustreza italijanski besedi „colle“. Iz tega starega slovenskega naziva je nastalo italijansko ime Gorizia, ki v italijanski ničesar ne pomeni, kakor tudi razna druga tuja imena, ki so jih Francozi, Angleži in Nemci v svojih jezikih napravili za to mesto (Goritz ali Görtz).

Od vseh spornih obmejnih vprašanj med nami in Italijani je brez dvoma najzapletenejše vprašanje mesta Trsta (stare rimske kolonije v Ilirski pokrajini, s čudnim imenom Tergeste, ki tako živo spominja na slovansko „Tržišče“). To veliko mesto z znatno večino prebivalcev, ki govore italijanski jezik, si Jugoslavija ne lasti v imenu narodnega prava. Dasi je Trst od povsod obkrožen samo s slovanskim življenjem, je pretežno italijanski značaj mesta Trsta nesporen. Jugoslaviji nikakor ni potrebno, da se ob to spotika. Tega ne zahtevajo njeni interesi, ker je sam Trst, poleg vse italijanske govornice, navezan na najožje sodelovanje z Jugoslavijo. Razen jezika in kulture, ki sta mu skupna z Italijo, pripada Trst v vsakem oziru južnoslovanski strani Jadranskega morja: tako po svojem zemljepisnem položaju ter po prometnih zvezah z zaledjem kot pomorsko trgovskih tradicijah, ki so potekle iz njegovega položaja, ter po vseh gospodarskih interesih, kateri so mu skupni z Jugoslavijo. Razen vsega tega ga veže v neki meri z južnimi Slovani tudi krvno sorodstvo, ker prebivalstvo Trsta ob koncu 19. stoletja je obstajalo, kot se lahko bere v Mayerjevi enciklopediji iz tiste dobe, po večini iz ljudi južnoslovanskega izvora, ki so govorili italijansko. Trst je prirodni izhod na morje za severno ter

zapadno Jugoslavijo kakor tudi za vse Podonavje, s katerim more biti zvezan spet samo preko Jugoslavije. Italija je z aneksijo Trsta za nekaj časa zadovoljila italijanska nacionalistična čustva v mestu, toda kmalu je nastopilo razočaranje nad italijansko upravo. Glavni vzrok te nezadovoljnosti je bilo gospodarsko nazadovanje mesta pod Italijo. Jugoslavija bo prinesla mestu nov trgovski procvit. Toda ona bo istočasno pazila, da ne izzove nezadovoljnosti Tržačanov na drugi črti. Tržaški Italijani se morajo v svojem avtonomnem mestu pod suvereniteto Italije čutiti nacionalno prav tako zadovoljni in zavarovani kot da bi živeli v lastni neodvisni državi. Ko bo po tem jugoslovanskem programu Trstu zagotovljeno, da bo lahko samostojno vodil svoje mestne posle in da bo ohranil narodnostni in kulturni značaj, ki mu ga daje večina njegovega prebivalstva, in da bo po drugi strani spet postal glavna morska luka na potu med Srednjo Evropo in vzhodom ob primernem vplivu mesta na upravo pristanišča, si je težko zamisliti drugo kombinacijo, v kateri bi mogel Trst najti ugodnejše pogoje za svojo bodočnost, bodisi na gospodarskem ali pa na prosvetnem polju.

Municipalna avtonomija mora biti enako vrnjena tudi Reki. Svobodna Jugoslavija ne bo posnemala na Reki fašističnih metod D'Anunzia in Mussolinija, ne smejo pa se ponoviti niti napake iz l. 1918, ko so neki kratkovidni hrvatski nacionalisti mislili, da nabolje služijo koristim hrvatske Jugoslavije, ko so ukiniteli mestno samoupravo Reke in s silo izključili italijanski jezik iz mestne uprave. Novi Jugoslaviji, ki se ustanavlja na demokratičnih temeljih, ne more biti na potu

mestna samouprava Reke, niti celo širša avtomija, kot pa jo je Reka imela pod Madžarsko. V njej lahko obdrži italijanski jezik tisto mesto, ki mu ga hoče dati večina reškega prebivalstva. To velja tudi za šole na Reki, ki bodo, že po zakonih Jugoslavije, italijanske za italijanske otroke, tako kot bodo hrvatske za hrvatske otroke. Jugoslaviji ni do tega, da bi raznarodovala Rečane, marveč ona hoče imeti zadovoljno prebivalstvo v mestu, ki ji je iz gospodarskih razlogov enako potrebno, kot je Reki potrebna Jugovija. Z obnovo mestne avtonomije, z nemoteno uporabo italijanskega jezika in s ponovno oživitvijo trgovine, ki je izumrla pod gospodstvom Italije, bo potrebam Reke in zahtevam vseh Rečanov neprimerno bolj ustrezno kot pa da se tu v srcu Hrvatskega Primorja ustvari neki novi Danzig o katerem sanja grof Sforza. Ako bi bila pri razpravi o tej resni stvari umestna šala, bi lahko odvrnili g. Sforzi, ki vabi Društvo narodov v reško luko, da bi bil Ženevi krajši skok do Monte Carla, kjer bi se lahko mirno zasidrala daleč od balkanskega osjega gnezda.

G. Sforza ter tudi g. Salvemini sta se spomnila oba mikroskopske italijanske manjšine v Dalmaciji izven mesta Zadra, katere število od Rapalla ni nikoli preseglo 2.000 oseb. Čas je, da v Italiji vedo, da je takrat, ko je bila prebivalstvu Dalmacije po rapall-skem dogovoru dana pravica optiranja za Italijo ne da bi bilo treba zapustiti Dalmacijo, od 750.000 Dalmatincev samo par tisoč prosilo za italijansko državljanstvo. Grof Sforza in gotovo tudi g. Salvemini ne vesta kako se je ta izredno privilegirana manjšinska skupina oddolžila Jugoslaviji za vse predpravice, ka-

tere je v njej uživala. Ti ljudje so v času italijanske okupacije Dalmacije (1941-1943) vršili tako strašne in odvratne zločine nad svojimi jugoslovanskimi sobivalci v Splitu, Šibeniku, Korčuli, Visu in drugih krajih Dalmacije, da se po kapitulaciji Italije niso upali ostati v deželi, marveč da so skupaj s fašističnimi krvniki pobegnili, da bi ušli kazni. Vendar, kjerkoli se skrivajo, dosegla jih bo neizogibna pravica zmagovitih Združenih narodov. Ti dalmatinski fašisti so se težko pregrešili tudi pred samo Italijo. Oni nosijo največji del odgovornosti za sovraštvo proti Slovanom, ki je bilo zasejano med nepoučenimi italijanskimi množicami, kot za zahrbtni napad Italije na Jugoslavijo, kateremu so oni s svojo zlagano propagando pripravili teren.

To in vse ostalo, kar se je med prvo in drugo svetovno vojno kakor tudi v času te vojne dogajalo med Italijo in Jugoslavijo, je ostalo neznano gg. Sforzi in Salveminiju, katera živita še zmeraj z preteklosti, potem ko sta se pred četrto stoletja oddaljila od pozornice dogodkov. Zato onadva poleg vseh svojih političnih izkušenj nista v stanju, da najdeta pravično rešitev v vprašanju razmejitve, od katere v veliki meri odvisi bodoča usoda obeh dežel.

Opis dejanskega stanja stvari, ki smo se ga na tem mestu trudili objektivno prinesiti, bi moral prepričati razumne italijanske domoljube, ki imajo v sebi čustvo pravičnosti, da bi ponovna aneksija tako zvane Julijske Benečije od italijanske strani nasprotovala volji večine domačega prebivalstva in da bi v gospodarskem pogledu težko oškodovala Slovane in Italijane v tej pokrajini, v največji meri pa prav oni dve veliki

mesti (Trst in Reko) zaradi katerih bi nekateri hoteli odrezati od domovine in spraviti pod Italijo množico več stotisoč južnih Slovanov.

Stanje, ki bi vsled tega nastalo, bi preprečilo obnovo prijateljskih odnošajev med dvema sosednjima državama, na katero je Jugoslavija pripravljena, kakor hitro Italija popravi, v kolikor je to mogoče, ogromno škodo, ki jo je v tej vojni prizadejala Jugoslaviji.

Ne vidimo drugega načina za zavarovanje odkritosrčnega in trajnega miru med Jugoslavijo in Italijo, kot ta, da se narodno mešana pokrajina, ki predstavlja eno samo zemljepisno in gospodarsko enoto in v kateri so Slovani v večini, priključi Jugoslaviji pri popolnem zajamčenju jezikovnih pravic italijanske manjšine.

Sreča bo tako za Italijo kot za Jugoslavijo, če bo to razumela osvobojena Italija, ki bo morala preporajajoč se v duhu Mazzinija in Garibaldija vrniti svojemu narodu dober glas, zatemnjen po fašističnem barbarstvu, ter mu za dolgo dobo let zagotoviti mir.

Tej novi Italiji je demokratična Jugoslavija pripravljena prijateljsko stisniti roko ter jo, da parafraziramo barda (pevca) italijanskega osvobojenja, pozdraviti z besedami:

„Ripassate l' Isonzo, e torneremo fratelli!“
(„Vrnite se čez Sočo, in spet bomo bratje!“)